

Csatlós Erzsébet PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszék

Az Arktisz története a területkövetelési jogcímek tükrében I. A kezdetektől az első területszerzési kísérletekig

1. Bevezetés

A sarki térség államainak az Északi sarkvidékre vonatkozó szuverenitása - az '50-es évektől kezdve pedig elsősorban a kiaknázható kontinentális talapzat - mintegy száz éve folyamatosan vita tárgya. Kezdetben a szárazföldi részek váltak elérhetővé a hajózási lehetőségek fejlődése révén, hamarosan nemzetközi jogilag igazolható jogcímeken „gazdát is találtak”, majd a technikai fejlődésnek hála fény derült a térség igazi vonzerejére: az alatta húzódó kontinentális talapzatban rejlő kiaknázatlan kőolaj és földgáz készletre, valamint az egyéb ásványkincsekre. Tekintve, hogy az Arktisz e vitatott területe javarészt egy óceán és az azon úszó jégtablák tömege, a nemzetközi jogban ismert klasszikus területszerzési jogcímek, mint az okkupáció szóba sem jöhetnek. Vagy mégis? Egyenlőségjelet lehet-e tenni a *terra firma* és a *terra glacia* között, ahogy azt számos esetben megtették az Antarktisszal való összehasonlításkor? A nemzetközi jog szempontjából nehéz a kérdés, ugyanis az állandó szuverén hatalom kiterjesztésének tárgya – eddig – többek között, ahogy az a szárazföldeknél megfigyelhető, a stabilitás és az állandóság kritériumával kellett, hogy rendelkezzen. Ezek alapján a helyüket az áramlásokkal folyamatosan változtató, valamint folyamatosan olvadó, olykor megfagyó jégtablák a logika szabályai szerint nem vonhatóak állami szuverenitás alá, ennek ellenére folyamatosan megkísérik azt. A következőkben röviden áttekintem a térség azon jellemvonásait, amelyek a jogi minősítést befolyásolják csakúgy, mint azokat, amelyek ezt az egyedülálló természeti képződményt gazdaságilag és stratégiaileg is vonzóvá teszik a térség államai számára. Ezt követően pedig az Arktisz történelmét térképezem fel az egyes korszakokban felmerült területszerzési jogcímek fényében arra kutatva a választ, hogy jogilag

vajon lehetséges-e állami hatalom alá vonni bármely részét is.

2. Az elnevezés és a hozzá tartozó terület, valamint annak földrajzi és fizikai sajátosságai

2.1. Az elnevezés és az általa lefedett terület

Az Arktisz mint földrajzi fogalom eredetileg az *Ursa Maior*¹ (görögül: Arktosz, magyarul: Nagy Medve) csillagkép alatt elhelyezkedő északi sarkvidéki területet jelentette.

Képszerűbb megközelítési mód a legmelegebb hónap, a július, időjárás térképén a Föld egyenlő középhőmérsékletű helyeit összekötő vonalak által meghatározott területet: e szerint az Arktisz a Föld északi féltekén a 10° izoterma által meghatározott területtel esik egybe.² Ez tekinthető a tudomány szempontjából a legmegfelelőbb meghatározásnak, annak ellenére, hogy ez a legkevésbé vizuális.

Leggyakrabban azonban a geográfusok által alkalmazott definíció használatos, amely az északi szélesség 63,5°-ától északra fekvő területet³ jelenti, ahol a téli illetve a nyári napforduló idején a Nap nem emelkedik a horizont fölé⁴.

Véleményem szerint a téma szempontjából legalkalmazhatóbb meghatározás Robert D. Hayton 1958-ban született elmélete. Eszerint az Északi-sarkvidék, nem azonosítható szimplán az Északi-sarkkörrel kezdődő, attól északra fekvő területtel, mert a sarkkör csak azoknak az északi pontoknak a halmazát jelöli, ahol a Nap télen nem látszik folyamatosan. Szerinte az Arktisz középpontja a Jeges-tenger medencéje és ezt a területet három részre osztja. A *szubarktikus terület* az, amelyen legalább egyszer, de 4 hónapnál hosszabb időre akár 50 °F (10 °C) fölé is emelkedhet a hőmérséklet. Az „*igazi Arktiszként*” nevezett térség

¹ Az *Ursa Maior*-nak nevezett csillagképben elsőként az ókori görögök ismerték fel egy medve alakját, de Észak-Amerika indián törzsei szintén medveként azonosították. A görög mitológia szerint az *Ursa Maior* Kallisztó nimfa megfelelője, akit szeretője, Zeusz főisten medvévé változtatott, az *Ursa Minor* pedig Kallisztó fia, Arkosz, aki tévedésből lelőtte anyját, ezért változott medvévé. *Sparrow, Giles: Az Univerzum közelről: gyakorlati útmutató az éjszakai égbolt jelenségeihez és értelmezésükhöz.* Gabo. Budapest. 2001. 83.

² *Pharand, Donat.: The Legal Status of the Arctic Regions.* HR. (1979. II.) 59.

³ Ebbe a körbe a következő vizek tartoznak bele: a Jeges-tenger; a Baffin-öböl; a Beaufort-, Barents-és a Bering-tenger; a Bering-szoros; a Chukchi-tenger; a Davis- és a Dán-szoros; Kelet-Szibériai- és a Grönland-tenger; a Hudson-öböl; a Kara- és a Laptev-tenger; a Nares-szoros és a Norvég-tenger. Az ide tartozó szárazföldi szigetek pedig: az amerikai Alaszka, Aleutian-szigetek, és az oroszokkal közös Diomédesz-szigetek; a kanadai Újfunland, Labrador, a Kanadai Arktisz-szigetcsoporthoz, az Ellesmere-szigetek, az Északnyugati-Területek, Nunavik és Yukon; az orosz Ferenc József-föld, Új-Szibériai-szigetek, Novaya Zemlya, Severnaya Zemlya, Szibériai-szigetek; a norvég Medve-sziget, Finnmark, Svarbald és a Jan Mayen; a dán Grönland és a javarészt az Északi-sarkkörtől délre található Izland.

⁴ *Osherenko, G. - Young, O. R.: The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities.* Cambridge University Press. 1989. 11.

minden, ami a szubarktisztól északra esik, és ahol a legmelegebb időben sem emelkedik 50 °F (10 °C) fölé a hőmérséklet. A harmadik kategória a *sarki szegmens*, ahol a hőmérséklet még a legmelegebb hónapokban is csak maximum 32 °F (0 °C).⁵

Közös az elméletekben az, hogy magát az Északi-sarkot egyik sem tekinti az Arktisz részének.

A továbbiakban az Arktisz elnevezés alatt a két utóbbi kategóriát említem, ugyanis ennek a területnek a jogi helyzetével adódnak problémák, a szárazföldek kivételével, azok helyzete ugyanis tisztázott.

2.2. Földrajzi és fizikai sajátosságok: A Jeges-tenger és a jégtáblák világa

Az Arktisz valójában egy 4300 méter mély víztömeg, vagyis a Jeges-tenger és az ezen megfagyott vízfelszín, ami a különböző irányú áramlatok és a szél miatt mozog. Ez a jégtábla a 70-es években még a vízfelszín 90 %-át fedte lefedte, átlagosan 3 m vastag volt, és helyenként kisebb tavak, folyók tagolták.⁶ Már maga az a tény, hogy a nyílt tenger felszínén egy jégtábla található, és arra különböző jogcímeken ugyan, de igényt tartanak az államok, felvet számos nemzetközi jogi kérdést. Emellett a jégfelszín mozog és – ha nem is az egész hatalmas tábla, hanem a felmelegedés miatt a róla leszakadó kisebb jégszigetek – , esetleg beúszhatnak egy, a parti állam felségjoga által uralt területre, és ezzel számos, eddig fel sem merült kérdés kerülne napvilágra.

2.3. A terület jelentősége: miért szükséges tisztázni a jogi helyzetét?

Az Arktisz politikai, gazdasági és hadászati fontosságára először *Vilhjalmur Stefansson*⁷ hívta fel a figyelmet még a '20-as években, amikor megjósolta a transzpoláris légi közlekedési eszközökkel és tengeralattjárókkal kivitelezett vízi útvonalak széleskörű elterjedését. Már akkor azt hangsúlyozta, hogy a jég nem akadály, hanem a fejlődés ugródeszkája.⁸ Nem kellett sokáig várni az elmélet beigazolásához, a második világháború máris felértékelődött a helyzete.

⁵ Hayton, R. D.: Polar Problems and International Law. American Journal of International Law. 1958. 747.

⁶ Pharand, i.m. (2. jegyzet) 79-80.

⁷ Az észak prófétájaként is emlegetett Stefansson a 20. század hajnalán élt és legfőképpen az Arktisz- térségét kutatta. Életművét, a Barátságos Arktiszt (The Friendly Arctic), tíz éven át írta. [http://northernwaterways.com/library/content/view/57/\(2009.04.16.\)](http://northernwaterways.com/library/content/view/57/(2009.04.16.))

⁸ Osherenko - Young: i.m. 4-5.

2.3.1. Katonai jelentőség

Először a hidegháborús időszakban figyeltek fel az Arktisz stratégiai helyzetére, amikor a két szemben álló szuperhatalom a Bering-tenger partjainál - az USA Nyugat-Alaszkában, a Szovjetunió pedig Kelet-Szibériában -, tengeri katonai támaszpontot létesített, és ezzel gyakorlatilag 56 mérföldre redukálta a közöttük lévő távolságot. Az USA felállított egy kutatóbázist,⁹ amelynek célja a vízfelszín alatti hajózási lehetőségek megteremtése volt. Elsőként 1958. augusztus 3-án indítottak útjára tengeralattjárót, ez a volt a Nautilus. Az USA hozzáállása a többi Arktisz-államot¹⁰ is cselekvésre készítette: radarállomásokat létesítettek Norvégia kivételével, mivel számukra ezt az 1920-as, a Svarbald-szigetekre vonatkozó szerződés szerint tiltott cselekmény.

2.3.2. Gazdasági jelentőség

Az Arktisz területe alatt hatalmas kontinentális talapzat húzódik meg, amely eddig még csak becsült értékekben, de mindenképp jelentős mértékben tartalmaz kőolajat, földgázt és egyéb olyan ásványkincseket, amelyek rendkívül vonzóak a térség államai számára.

Az Északi-sarkvidék ezen gazdasági értéke a '60-as évek vége felé már nyilvánvalóvá vált. Számos mesterséges szigetet és vízi létesítményt építettek, majd főleg a Prudhoe-öbölben a '80-as években megkezdődtek a kitermelések. Elsősorban Kanada és az Egyesült Államok investáltak jelentős pénzeszközöket a partjaikhoz közel eső kontinentális talapzat kiaknázásába, így kezdődtek meg a munkálatok a Beaufort-tengerben, ami kanadai oldalon évekig eredménytelen volt. A másik három ország - Norvégia, Oroszország és Dánia – nem volt ilyen aktív, pusztán néhány kísérleti jellegű előfúrást végeztek.¹¹ Oroszország is, annak ellenére, hogy a neki jutó kontinentális talapzat közel 400 mérföld széles, valamint szénhidrogénekben gazdag, egészen 2007-ig nem igyekezett kitermelésbe kezdeni, habár folyamatos geológiai vizsgálatokat végzett ilyen célból. Az államok viszonylagos passzivitásához hozzájárult az, hogy a fúráshoz szükséges technikai feltételek megteremtése hatalmas mennyiségű pénzeszközöket igényelt volna, az oroszoknak pedig még évtizedekre elegendő kőolaj- és földgázmennyiség áll rendelkezésére. Ennek ellenére nem elhanyagolható az a tény, hogy csak szénhidrogénekből közel 100-200 billió hordó kőolaj és 2-3000 millió

⁹ Naval Arctic Research Laboratory, *Pharand*: i. m. (2. jegyzet) 60.

¹⁰ A szektor-elmélet szerint 5 ilyen állam van: Kanada, az USA, Dánia, Norvégia és Oroszország.

¹¹ Kunig, P., Arctic. In: Encyclopedia of International Law. 12 Geographic Issues. North-Holland. 1990. 25.

köbméter földgáz vár – az előzetes becslések alapján – kiaknázásra. Szintén figyelembe kell venni azt, hogy jelentős nemzetközi visszhangja lesz annak, ha ezt a mennyiséget nemzetközi jogilag nem különösebben igazolható jogcímenen öt állam sajátítaná ki, mint ahogy azt Oroszország 2007 augusztusában véghezvitt cselekménye is bizonyítja.¹²

2.3.3. Hajózással összefüggő jelentőség

Az Arktiszhoz tartozó kontinentális talapzat ásványkincsinek kiaknázása egyúttal magával vonja majd a tengeri kereskedelem fellendülését. Észak-Amerikában már többször is szóba került, hogy a Prudhoe-öbölben kibányászott olajat az Északnyugati-Átjárón keresztül szállítsák; és ami a földgázt illeti, annak folyékony állapotú szállítását már a '60-as években megszervezte Kanada. A másik oldalon az oroszok igaz, hogy a kiaknázás területén nem jeleskedtek eddig, de a tengeri szállítási lehetőségek felderítésében messze megelőzik a többi Arktisz-államot. Nagyszámú jégtörő hajóval rendelkeznek, így minden lehetősége megvan, hogy az Északkeleti- Átjárón keresztül évente 3-4 hónapon át közlekedjenek a Jeges-tengeren.¹³

Az Északi-sarkvidéken át vezető útvonalak kulcsfontosságúak lehetnek a jövő kereskedelmében, hadászatában. „Az Arktisz az nekünk, ami a mediterráneum volt a görögöknek, a világ közepe.”¹⁴ A globális felmelegedésnek, valamint a technikai fejlődésnek köszönhetően eddig legyőzhetetlennek hitt akadályok válnak járhatóvá, így például a Tokió-London hajózási útvonal az eddigi 13.800 mérföldről csaknem a felére, 7.500 mérföldre csökkenne, ha a hajózás lehetősége biztosított lenne.

Ugyanakkor itt is felmerül a probléma, hogy mennyire tekintsük nemzetközi jogi területnek az útvonalakat: megkérdőjelezhető jogcímen öt állam – de inkább csak Kanada, és Oroszország – próbálja a joghatóságát kiterjeszteni erre a területre, korlátozva ezzel az egész nemzetközi jogközösség szabad áthaladáshoz való jogát.

Az Arktisz jellemzőinek rövid bemutatásával szerettem volna érzékeltetni a terület különleges voltát, speciális jellemzőit és néhány ezáltal generált jogi problémát. Az Arktisz politikai fontosságát az elmúlt évtizedek eseményei gyorsan megváltoztatták, de ennek kordában tartásához az ENSZ Tengeri Jogi Egyezményében foglaltak nem elegendőek, az öt

¹² Északi-sark: olajért mennek az oroszok.

http://www.sg.hu/cikkek/54036/eszaki_sark_olajert_mennek_az_oroszok (2009.04.17.)

¹³ *Pharand*: i. m. (2. jegyzet). 61.

¹⁴ *Hayton*: i. m. 747.

Arktisz állam nem veszi figyelembe más államok érdekeit, a terület nemzetközi jogi megfigyelés alá vonása pedig 1958-ban megbukott.¹⁵

3. Az Arktisz megjelenése a történelemben: az idők kezdetétől az 1800-as évekig

Az első Arktiszra utaló írásos anyag az a 9. századi a norvég vikingektől származik, majd 982-ből, amikor Vörös Erik vezetésével Grönlandon települést hoztak létre. Az európai államok érdeklődése előtt ez az északi, zömmel jéggel borított terület az *inuit* nép kizárólagos hatalma alatt állt. Régészeti bizonyítékok állnak a rendelkezésünkre, melyek azt mutatják, maga a társadalmi berendezkedés a pusztaság, a part menti jég és víz létfenntartási célú kiaknázására szerveződött, és zavartalanul élt egészen az 1800-as évekig. Jogi szempontból tekintve a fagyott vízfelületet a part folytatásaként szárazföldként kezelték, a terület kiterjedését pedig addig számították, ameddig az alapvetően terméketlen vidéket a létfenntartásukhoz hasznosítani tudták.

Az hajózási hullám 1496-ban indult meg, mikor VII. Henrik megbízta a John *Cabot*-ot, hogy felfedezőutakat tegyen az északi, keleti, illetve a nyugati vizeken, az útjaikra vonatkozó feljegyzések azonban nem maradtak fenn. Az 1500-as éveket Martin *Frobisher*, majd John Davies utazásai jellemezték, ők írtak először jelentéseket az inuitokról, illetve rendíthetetlenül keresték az Északnyugati Átjárót, majd számos angol felfedező folytatta a sort, ezért van az, hogy a területen kevés kivétellel csak angol nevű szigetek vannak.¹⁶

3.1. Az Északnyugati Átjáró keresése¹⁷

A 15. század vége és a 20. század eleje között az eurázsiai gyarmatosító hatalmak számos expedíciót indítottak útnak, hogy rátaláljanak egy Észak-Amerikát nyugatról és északról megkerülő lehetséges kereskedelmi útvonalra. Az átjáró keresése felgyorsította Észak-Amerika északnyugati és északkeleti partvidékeinek átkutatását. Ezt az útvonalat a britek nevezték el Északnyugati Átjárónak.

Miután kiderült, hogy a szárazföld olyan tömböt képez, amelyen nem vezet keresztül víziút, a figyelem Kanada sarki vizei felé fordult. Ebbe az irányba is több expedíció indult,

¹⁵ Ibid. 752.

¹⁶ An Arctic Timeline: 1496-1962. <http://www.south-pole.com/arctic00.htm> (2009. 04. 17.)

¹⁷ Ibid. (2009.04.17.)

1607-ben és 1609-ben Henry *Hudson*, 1615-ben William *Baffin* vezetésével. A legnagyobb, tragikus végű vállalkozást 1845-ben Sir John *Franklin* vezette. Az ő felkutatására indított expedíciók gyakorlatilag az átjáró jelenős részét feltérképezték. 1906-ban Roald *Amundsen* lett az első hajós, aki Gjøa nevű hajójával sikeresen keresztülhaladt a kanadai sarki vizeken.

3.2. Az Északkeleti Átjáró keresése¹⁸

Az Északkeleti Átjáró tengeri útvonal az Atlanti-óceántól a Csendes-óceán irányába Oroszország szibériai partvidéke mentén. Az útvonal jó része sarkvidéki vizeken vezet és bizonyos részei évente csak mintegy két hónapig mentesek a jégpáncéltól.

Az északi tengeri útvonal után sok évszázadon keresztül kutattak, főleg gazdasági okokból. Kezdetben a *vikingek*, akik új útvonalakat kerestek a prém- és elefántcsontkereskedelem számára, a felfedezések korában pedig Európa többi hajós népe érdeklődését is felkeltette a feltételezett útvonal létezése.

Oroszországban az északi tengeri útvonal gondolatát először *Geraszimov* diplomata vetette fel komolyan, 1525-ben, pedig a Fehér-tenger partvidékének gyarmatosai és kereskedői, a *pomorok*, már a 11. századtól kezdve elkezdték az útvonal egyes részeinek felderítését.

A 17. századra már folytonos tengeri utat létesítettek Arhangelszk és a Jenyiszej torkolata melletti Mangazeja kereskedelmi lerakattal. A *Mangazeja-út* az északi-tengeri útvonal korai elődje volt.

Az átjárót más észak- és nyugat-európai országok – Anglia, Hollandia, Dánia, Norvégia – hajósai is kutatták, akik Kína és India felé kerestek új, reményeik szerint a délinél rövidebb tengeri utat. Bár ezek a korai expedíciók nem találták meg az átjárót, számos felfedezéshez vezettek. A leghíresebbek a holland Willem *Barents* utazásai a 16. század végén, aki többek között a Spitzbergákat is felfedezte.

Attól való félelmében, hogy az angolok, vagy a hollandok megvetik a lábukat Szibériában, Oroszország 1619-ben lezárta a Mangazeja-utat. A pomorok aktivitása Észak-Ázsiában csökkent, és a 17. században a régió felfedezői már a *szibériai kozákok*, akik a *kocs* nevű speciális sarkvidéki hajóikkal egyik folyótorkolattól a másikig hajóztak. Fedot Alekszejev és Szemjon Gyezsnyev 1648-ban a Kolima folyó torkolatától kelet felé hajózva

¹⁸ History of Exploration.

<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2084&HistoryID=ab90> (2008.05.10.)

kijutott a Csendes-óceánra, a Csukotka-félszigethez, és ezzel bebizonyították azt is, hogy Ázsia és Észak-Amerika között nincs szárazföldi kapcsolat.

Nyolcvan évvel később egy másik orosz felfedező, a dán születésű *Vitus Bering*, 1725 és 1730 I. Péter orosz cár megbízásából, a „Kamcsatka Expedíció” révén lett ismert. Az ugyancsak Bering vezette „Második Kamcsatka Expedícióra” 1735 és 1742 közt került sor, melyben két hajó, a Szent Péter és a Szent Pál vettek részt. A hajókat egy vihar szétválasztotta egymástól, így *Csirikov* elsőként térképezte fel Észak-Amerika észak-nyugati partvidékét, míg Bering a visszaúton felfedezte az Aleut-szigeteket.

Az orosz cári flotta egyes egységei folytatták a felfedező utakat. Az egy ilyen expedíció *Szemjon Ivanovics Cseljuszkin* vezetésével 1742 májusában elérte az Északkeleti Átjáró – és egyben az eurázsiai kontinens – legészakibb pontját, a Cseljuszkin-fokot. 1872 és 1874 között többek között az osztrák-magyar északi-sarki expedíció szintén megpróbálta megtalálni azt a hajózható tengeri folyosót, mely keletre vezet, helyett azonban felfedezték a Ferenc József-földet.

A 19. század közepére bizonyosodott be, hogy az átjáró teljes hosszában hajózható. Az első sikeres teljes útra azonban csak 1878-ban került sor, amikor a finn-svéd *Nordenskiöld* báró nyugat-keleti irányban végighajózott az átjárón. 1915-ben az utat *Borisz Vilszickij* orosz expedíciója az ellenkező irányban is megtette.¹⁹

4. A felfedezések és a hódítások kora: az 1800-as évektől az 1900-as évek elejéig

A terület feltérképezésére már az 1600-as években indultak hajóutak elsősorban a Hudson Bay Company (Hudson Öböl Társaság)²⁰ irányítása alatt, de a hajózási technika fejlettsége csak a 19. században tette lehetővé az Észak-sarkkörön túli zord, fagyos vidék megközelítését, a hajózás pedig csaknem lehetetlen volt. Ki kell azonban emelni, hogy egészen az 1900-as évekig csak az Északi-sarkkörön túlnyúló szárazföldeket tudták

¹⁹ Az átjáró kereskedelmi újrahasznosítása már egy évvel Nordenskiöld útja előtt megkezdődött, amikor a „Kara-expedíciók” mezőgazdasági termékeket szállítottak a Kara-tengeren keresztül Szibéria távoli vidékeire, hála a rádió, a gőzhajó és a jégtörő hajók adta lehetőségnek. Az 1917-es forradalom után a kommunistává lett Oroszország nemzetközileg elszigetelődött, ami megnövelte az északi út fontosságát. Ez volt a Szovjetunió keleti és nyugati területeit összekötő legrövidebb út, és egyben az egyetlen, amely nem vezetett keresztül ellenségesen viselkedő országok vizein. 1932-ben az Otto Juljevics Schmidt professzor vezette szovjet expedíció lett az első, amely egyetlen nyár alatt elhajózott Arhangelszktől a Bering-szorosig anélkül, hogy megállt volna kitélelni. 1935-től hivatalosan is megnyílt az északkeleti átjáró, mint kereskedelmi útvonal.

²⁰ Az 1669-ben alapított brit Hudson Bay Company volt az első kereskedelmi társaság, aki az Arktisz-vizek felé is nyitott. Arctic Chronology, A Postal History Gallery of Related Events 1675 - 1799.
<http://www.southpole.com/aspp000.htm> (2009.04.17.)

megközelíteni, felfedezni, azon túl, a Jeges-tenger jégvilágában a fizikai körülmények miatt nemigen tudtak teljes körű feltárásokat végezni. Az amerikai Peary 1886 és 1909 között hét utat tett a sarkvidéken, míg végül 1909. április 6-án elsőként elérte az Északi sarkot,²¹ légi útvonalon pedig 1926-ban a norvég Amundsen²² mondhatta el ugyanezt magáról. A sarkköri államok expedíciók szervezésével, vagy csak véletlenül, útjaik során elkezdtek felfedezni a térség szigeteit, okkupálták őket, és terjeszkedésükkel a 19. század végére teljesen megszüntették az inuitok uralmát.

4.1. Az 1825-ös és az 1967-es határszerződések: a szektorelmélet csírái

Az 1800-as években ezek a terjeszkedések még pusztán a szárazföldi térségre vonatkoztak, és elsősorban az államterületek elhatárolásai voltak jelentősek. A korszak két legjelentősebbike az 1825. évi Nagy-Britannia és Oroszország közötti, valamint az 1867. évi USA és Oroszország közötti határszerződés volt.²³

Alaszka az észak-amerikai kontinens északnyugati felén fekvő terület, amelynek északi része az Északi-sarkkörön túlra esik, így hozható összefüggésbe az Arktisz térségével. Területe ekkor Oroszországhoz tartozott, aki féltette uralmát a szabadon mozgó amerikai szörmekereskedőktől, ezért az akkori orosz cár, I. Sándor 1821-ben kiadott egy ukázt, amivel meghatározta az Alaszkához tartozó parti tenger északnyugati határát, hogy ezzel is távol tarthassa az idegeneket.²⁴ Az ukáz szerint az 51° szélességi körtől a Bering-tenger felé eső rész számított orosz parti tengernek. Ezt az egyoldalú határmegvonást az USA és Nagy Britannia is vitatta, majd mindkét részről a fent említett szerződések rendezték az ellentéteket.²⁵ Mindkét szerződés földrajzi határokat alkalmazott.

Az Arktisz szempontjából az államhatárookra vonatkozó előírások a legfontosabbak, ugyanis ezek meghatározásához a 141° és 169° nyugati hosszúsági fokokat hívták segítségül. A hosszúsági fokok alkalmazása pedig néhány jogtudósnak ahhoz szolgált alapul, hogy ezeket

²¹ Times Archive. 1909. Commander Peary Reaches the North Pole. http://archive.timesonline.co.uk/tol/viewArticle.arc?articleId=ARCHIVE-The_Times-1909-09-08-03-001&pageId=ARCHIVE-The_Times-1909-09-08-03 (2009. 04. 11.)

²² Biography of Amundsen. <http://www.south-pole.com/p0000101.htm> (2009.04.17.)

²³ Ezeknek a határszerződéseknek mára már elsősorban történelmi jelentőségük van, de emellett szektorelmélettel kapcsolatos problémát is felvetettek – csak akkor még nem így fogalmaztak.

²⁴ Kushner, H. I.: Conflict on the Northwest Coast. 1975. 32-33.

²⁵ Az 1867-es szerződés tulajdonképpen egy adásvételi szerződés volt. Az oroszok belefáradtak Alaszka védelmébe, ezért jobbnak látták, ha eladják azt az USA-nak, minthogy az egyre sűrűsödő amerikai terjeszkedési kísérletek szakítsák el tőle fegyveres harcban.

az elsősorban szárazföldre vonatkozó államhatárokat egyben az országokhoz tartozó tengeri területek határának is titulálják. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az 1825. évi orosz-brit szerződés eredeti, francia nyelvű szövege szerint a terület északi határa kiterjed „*dans son prolongement jusqu'à la mer glaciale*”, vagyis a Jeges-tengerig, az 1867. évi szerződés szerinti pedig a határ Alaszka és Oroszország között „*without limitation into the Frozen Ocean*”, korlátozás nélkül terjed ki a Jeges-tenger felé.²⁶ Az 1825. évi szerződés hiteles francia szövegében a „*jusqu'à*” kifejezés kétértelmű helyhatározó szó. Egy részről jelentheti, hogy a határ a Jeges-tenger kezdetéig, vagyis annak déli határáig tart, de másrészt értelmezhető úgy is, hogy az a Jeges-tenger északi kiterjedéséig húzódik, vagyis a leszabályozott terület még magában foglalja a Jeges-tenger teljes területét a nyugati hosszúság 141° – 169° között egészen az Északi-sark pontjáig, ahol a vonalak találkoznak.

Földrajzi szempontból tökéletes megoldás a hosszúsági fokok államhatárként való alkalmazása, hiszen jellegénél fogva nem semmisül meg, nem tűnik el, mindig megállapítható a helye, és olyan „kerítést” jelent, amely egészen az Északi-sarkig fut, így azt sugallhatja, hogy a hosszúsági fokok által közbezárt terület is a három államhoz tartozik. Ugyanakkor a szerződések megkötéséhez vezető körülményekből megállapítható, hogy magával a Jeges-tengerrel és annak jégvilágával kapcsolatban az államoknak semmilyen szándéka nem volt akkoriban. Korabeli diplomata álláspontok szerint azonban az előbbi értelmezés a helytálló, vagyis az Alaszka és Kanada közötti határ megáll a Jeges-tenger előtt, azt megelőzően húzódik. A későbbi 1867-es határt megállapító szerződés angol és francia nyelvű szövegezése közötti ugyanilyen jellegű megfogalmazások teszik nyilvánvalóvá, hogy a szerződő felek különböző álláspontokat képviselnek az északi határ tekintetében. Egyes álláspontok szerint azért, mert Oroszország már ekkor is tengeri területek felé szeretett volna terjeszkedni, így az általa alkalmazott francia megfogalmazás ezért ilyen „homályos”.²⁷

Ilyen előzményekkel nem kétséges, hogy mi lehetett az alapja a szektorelmélet felállításának. Ha azonban jobban megvizsgáljuk a két szerződést, akkor megállapíthatjuk, hogy még a legjobb, a szektor-teória mellett álló érv is gyenge lábakon áll. Az Alaszka-ra vonatkozó megállapodásokat ugyanis olyan felek kötötték, akiket elsősorban halászati, tengeri hadászati, illetve tengeri kereskedelmi érdekek motiváltak.

A felvázolt tények alapján elsősorban kanadai és orosz jogtudósok, jogászok kezdtek

²⁶ *Pharand, Donat, The Legal Regime of the Arctic: Some Outstanding Issues. International Journal Vol. 39. 1984. 743-744.*

²⁷ *Auburn, F. M.: Antarctic Law & Politics, C. Hurst & Company. London. 1957. 18-19.*

kombinálni, és az Arktiszra vonatkozó területszerzési jogcímet kreálni. Jóllehet az Egyesült Államokat igen közelről érintette a két szerződés, ő nem találta jogilag elég megalapozottnak, hogy ez alapján területi igénnyel lépjen fel. A későbbi gyakorlat őt igazolta, s mára Oroszország az egyetlen, aki földrajzi összefüggésnek erre a speciális elméletére alapozva tartja fenn az Arktiszra vonatkozó igényét.

4.2. A szektorelmélet megjelenése és annak okai

Az a területszerzési mód, melynek során egy állam a delimitáció kérdését szélességi és hosszúsági körökkel rendezzi, és ezzel a szuverenitását a földfelszín egy területére kiterjeszteni, a legkevésbé sem új keletű dolog.²⁸ Az első megjelenése 1493. május 4-re tehető, amikor VI. Sándor kiadta az *Inter Caetera* nevű pápai bulláját, melyet 1494. június 7-én a közismert *Tordesillas-i szerződés* váltott fel, melyben a két akkori konkurens felfedező hatalom, Spanyolország és Portugália vontak meg ilyen módon a területeik határát.²⁹

Az 1900-as évek elejére egyre nagyobb volt a felfedezők tömege az északi térségben, kaotikussá váltak az állapotok, egyértelműen tisztázni kellett, hogy melyik felfedezett terület melyik államhoz tartozik.

Ennek megoldására született meg a szektorelmélet, mint területszerzést igazoló jogcím, amelyet először *Pascal Poirier* kanadai szenátor fejtette ki nyilvánosan a Szenátusban egy 1907-ben elhangzott beszédében. Célja az volt, hogy formálisan deklarálja az országtól északra eső területek feletti jogot egészen az Északi-sarkig. Elmélete szerint azoknak az államoknak, amelyeknek a területe átnyúlik az Arktisz térségébe – vagyis az Arktisz-államoknak –, joga van minden, tőle északra eső területre, legyen az akár föld, víz vagy jég. Szerinte ez a jog azon a földrajzi kapcsolaton alapul, ami az államterület és az igényelt terület között fennáll.³⁰ Ez azért volt szükséges, mert a jogszerű területszerzési módok egyike sem volt alkalmazható ezeken a hideg égövi területeken, az elmélete alkalmazásával viszont Kanada például a 60° – 142° nyugati hosszúsági körök és az Északi-sark által meghatározott háromszögletű térségre kiterjeszthette a szuverenitását.

²⁸ *Williams, S. A: An Introduction to International Law – Chiefly as Interpreted and Applied in Canada. A.L.C. de Mestral. Butterworths. 1979. 160.*

²⁹ Megegyeztek, hogy minden Európán kívüli területet egyenlő arányban osztanak fel egymás között. A szerződés képzeletbeli vonalat húzott észak-déli irányban, kb. 2060 km-re a Zöldfoki-szigetektől nyugatra (nyugati hosszúság 46° 37 ' körül). A szerződés értelmében a vonaltól nyugatra minden föld Spanyolországé (ez Dél-Amerika nagy részét is jelentette), keletre pedig Portugáliáé.
<http://www.hhrf.org/umku/23szam/lap.htm> - 33k (2007. 09. 15.)

³⁰ *Castel, J.-G.: International Law. 3rd Edition. Butterworths. Canada. 1976. 160-161.*

Olyan terület megszerzése, amely azelőtt nem állt más állam szuverenitása alatt – mint az Arktisz jégvilága – okkupáció jogcímén lehetséges. Ilyen esetekben az addigi „senki földje” (*res nullius*), egy állam szuverenitása alá fog tartozni, ha az adott állam a felségjoga jeléül nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is birtokba veszi azt, akár csak kis részben is.³¹ A területfenségiség – ahogy *Teghze Gyula* fogalmazott – ugyanis a tényleges birtoklás által tartatik fenn, és megszűnik a terület elhagyása következtében, a birtoklás tényének (*corpus*) és szándékának (*animus*) megszűnése folytán.³² Vannak azonban olyan területek, ahová ezen a jogcímen nem tudták kiterjeszteni az államok a szuverenitásukat a terület fizikai korlátai miatt. Ekkor merült fel a földrajzi egybefüggőség elmélete, amit először a 18. század során, az afrikai gyarmatosítások idején alkalmaztak, hogy a part menti kisebb enklávékhoz újabb és újabb területeket csatolhassanak.³³ Leginkább azonban a sarkköri térségeken, a tengeri területek, s mindenekelőtt a kontinentális talapzat jogintézményének keretei között használták fel: a megszerezni kívánt területre a saját államterületük folytatásaként tekintettek, és ezen a jogcímen vonták a joghatóságuk alá.

Az Arktisz-térség egyik legfőbb jellemzője a zord éghajlat és maga a terület, ami tulajdonképpen egy nyílt tengeren úszó jégtábla. Az embertelen fizikai adottságoknak köszönhető, hogy csak a 20. század kezdetén sikerült egyáltalán keresztülhajózni.

Az okkupáció, mint területszerzési jogcím azért nem áll meg, mert az *animus*-szal (birtoklási akarattal) szemben – ami nyilvánvalóan megvan – a *corpus* hiányzik: lényegileg lehetetlen volt ott bármiféle szuverenitás fennállását kifejező emberi létesítményt, és ezzel együtt embereket odatelepíteni. Azok a területek, amelyeket a földrajzi összefüggés elméletével próbáltak az államok a fennhatóságuk alá vonni, a haytoni „igazi Arktisz” és az attól északabbra fekvő térséget jelentik. Az Arktisz esetében tulajdonképpen öt állam állhatott elő területköveteléssel, amelyet oly módon döntöttek el, hogy a partvonalak határon elhelyezkedő pontját összekötve az Északi-sarkkal az így kapott háromszögletű területek képezték egy-egy állam arktiszi területét.³⁴ Ezeket a hosszúsági és szélességi körökkel meghatározott háromszögeket más néven szektoroknak nevezik, innen ered a területszerzési jogcím elnevezése. Így tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy az igénnyel fellépő államok kvázi a tengerparti területeik meghosszabbításaként kivetítették a szuverenitásukat egészen az Északi-sarkig, a többi állam pedig ezt csendben tűrte. Úgy is mondhatnánk, hogy

³¹ Case concerning the legal status of certain territories in Eastern Greenland. PCIJ. Ser. A./B., No. 53, 1933.

³² *Teghze Gyula*: Nemzetközi jog. Városi Nyomda. Debrecen. 1930. 239.

³³ *Kovács Péter*: Nemzetközi jog. Osiris. Budapest. 1997. 258.

³⁴ *Dupuy, Pierre- Marie*: Droit International Public. 16e Edition. Dalloz. 2002. 36.

hallgatólagosan beleegyeztek, annak ellenére, hogy a nemzetközi bírói és választott bírói gyakorlat sem abban az időben, sem napjainkban nem kapcsol a földrajzi egybefüggőséghez közvetlen joghatást, inkább csak számot vet vele, ahogy azt az Állandó Nemzetközi Bíróság a *Palmas-ügyben* kifejtette.³⁵

A gyakorlatban az 1900-as évek elején nem volt nagy jelentősége ennek az elméletnek, kizárólag Oroszország ragaszkodott hozzá, de a terület közlekedési és kutatási célokon kívül különösebb érdeklődésre nem tett szert.

5. A megismerés és a területszerzési próbálkozások kora: az 1920-60-es évek

A szárazföldi terjeszkedést követően a tenger felé fordult az államok figyelve, technikai fejlesztésekbe fogtak, és a hajózási feltételek egyszerűsödése mellett a térség hasznosítása vált az elsődleges céllá.³⁶ A kezdeti feltérképezést követően először csak kutatóállomásként kezdték alkalmazni a jégtáblákat, majd a pontosabb feltérképezésnek hála az egyéb gazdasági potenciálra is fény derült, és ezzel párhuzamosan az államok érdeklődése is nőtt, olyannyira, hogy megpróbálták minél jogszerűbb érveket találni a szuverenitás kiterjesztésére.

5.1. A megismerés kezdetei: okkupáció a jégtáblákon és kezdetleges hasznosítás

1946. augusztus 14-én az amerikai légierők radarképén fedezték fel az első, mintegy 125 km² területű jégtáblát, majd 1950-ben még két másikat találtak, és végül mintegy 28 kisebb-nagyobb, 7-8 mérföld átmérőjű jégtáblát számoltak össze az Arktisz vizein. *Dr. Hattersley-Smith* kezdte el kutatni ezek eredetét, és 1952-re arra a következtetésre jutott, hogy az Ellesmere-sziget északi, eljegesedett részének letört darabjai, amelyekkel már Peary is találkozott az útjai során. Az élelmes amerikaiak és szovjetek rögtön a megszerzendő területet látták bennük, és megpróbálták őket fizikailag az uralmuk alá vonni, és azokat valamiképpen hasznosítani.³⁷ Az Északnyugat-Alaszkánál elhelyezkedő T-3-as lemez, vagy

³⁵ Kovács: i. m. 258.

³⁶ Roth, Robert. R.: Sovereignty and Jurisdiction over Arctic Waters. *Alberta Law Review*. Vol. 28. No. 4. 1990. 851.

³⁷ Az USA a T-3-as lemezt, az Arlis II.-t, az Alpha-t és a Charlie-t, a Szovjetunió pedig a North Pole 6-ot és a North Pole 7-et próbálta meg ideig-óráig a magáénak tudni. Ezeket a jéglemezeket elsősorban kutatási célokra használták, ugyanis kitűnő terep mind biológusoknak, a geográfusoknak, a meteorológusoknak és más tudósoknak is. *Pharand, D.*: Legal Status of Ice Shelves. *Les Cahiers de Droit*. 1969. 468-473.

más néven a Fletcher's Ice Island története az iskolapéldája annak, hogy mi a fő probléma ezekkel a jégtáblákkal.

A T-3 okkupálásával 1954 és 1961 között kísérleteztek az amerikaiak. Annak ellenére, hogy az összes jégtábla közül ez volt a legstabilabb (1952-ben 31 mérföld területű és a legkeskenyebb helyen is 5 mérföld széles), a viharok miatt mégis folyamatosan alámerült, majd újra a vízfelszínre került, így minden egyes ilyen esemény előtt evakuálni kellett, majd újból odatelepedni. Mivel légi úton megoldható az utánpótlás, ezért a létfenntartás nem okozott gondot. Az egyetlen, ami gondot okoz az áramlatok jövés-menése, valamint a globális felmelegedés, amelynek okaival itt most nem foglalkozok, csupán szemléltetésként jelzem, hogy 1962-ben a T-3 jelentősen csökkent a tábla mérete és vastagsága is, 1967-ben a jelentések már csak úgy jellemezték, hogy az 6 mérföld hosszú, és 3 mérföld széles, így egyre kevésbé bírja az áramlások okozta kihívást. A végzet előbb-utóbb minden jégtáblát utolért feldarabolódás formájában.³⁸

5.2. A szektorelmélet kritikái

Poirier szektorelméletét kevesen fogadták el, mégis állandó pozíciót vívott ki magának az Arktisz történelmében. A két háború közti időszakban jelentős figyelem övezte a területet és sokan fejezték ki a véleményüket vele kapcsolatban. Ellenzői azzal érveltek, hogy teljesen ellentétben áll mindazzal, amit a nemzetközi jog a területszerzéssel kapcsolatban eddig elismert. A fő ellenérv ellene az volt, hogy alkalmazásával olyan területekre is ki lehet terjeszteni az államok igényét, amelyet még fel sem fedeztek, és a fő kérdés, hogy igényelhet-e jogszerűen egy állam egy olyan területet, amelyről jóformán semmit sem tud? Poirier azzal védekezett, hogy szerinte ez a földrajzi megosztás az egyetlen lehetséges megoldás arra, hogy az érdekelt államok között ne legyen feszültségforrás a területi kérdés.³⁹

³⁸ Ibid.

³⁹ A szektorelmélet mellett Poirier nem ellenkezett a konvencionálisabb területszerzési elméletekkel sem. A terra nullius birtokbavételével kapcsolatosan kifejtette azon álláspontját, amit később az Állandó Nemzetközi Bíróság is a Palmas-ügyben. Szerinte az Arktisz megszerzéséhez nem kell más, mint tényleges birtoklás és megfelelő jogcím, ami véleménye szerint az okkupáció lehetne. Más kérdés, hogy ezzel az álláspontjával szöges ellentétbe kerül az általa kidolgozott elmélettel. *Castel*: i.m. 162.

5.2.1. Az Arktisz-államok véleménye

Kanada és a Szovjetunió kivételével az államok ellenezték a szektorelmélet létjogosultságát. *Smedal*, egy neves norvég publicista, az USA, Dánia és Norvégia véleményét összegezve kifejtette, hogy ilyen alapon bármely államnak, akár tudományos akár, gazdasági okok miatt érdekében állhat, hogy az Arktisz egy része felett szuverenitást gyakoroljon, ezért jogtalanok tartja azt, hogy olyan államokat, amelyek nem közvetlen az Arktisztól délre fekszenek, eleve kizárják a területszerzés lehetőségéből.⁴⁰ Az Egyesült Államok sose fogadta el az elmélet jogszerűségét, és más nemzeti követelést sem a térségre vonatkozóan. Amikor a kormány 1926-ban a tengerészet vezetésének tanácsát kérte abban a kérdésben, hogy szükséges lenne-e egy konferenciát összehívni a sarki térség öt cikkelyre osztásának meghatározásához, azt a választ kapta, hogy ezzel gyakorlatilag a nyílt tengerre terjesztenék ki az állami szuverenitást. Az USA véleménye szerint ez azt eredményezné, hogy mesterségesen hoznának létre egy zárt tengert, amely megakadályozná az összes többi államot, hogy a *mare liberum* elvvel éljen, ezt pedig nem lehet megengedni.⁴¹ Ami a többi Arktisz-államot, Dániát és Norvégiát illeti, náluk sosem okozott problémát a szektorelmélet, mert a szárazföldi területeiket nemzetközi jogilag igazolható jogcímeken szerezték, különösebb északi törekvéseik pedig nem voltak, a gyakorlatban a szóban forgó térséget nemzeti érdekezésükön kívülnek tekintették.⁴²

5.2.2. Kanada pálfordulása

A legérdekesebb elméleti síkú fejlődés Kanadáé volt, aki hivatalosan sosem foglalta parlamenti törvénybe, vagy közigazgatási határozatba a szektorelméletet, de 1925. június 10-én hivatkozott rá, amikor Stewart belügyminiszter az Alsóházban tartott beszédében bejelentette Kanada igényét a nyugati hosszúság 60°-141° közötti elhelyezkedő Arktiszra, amelyet még térképen is kanadai területként ábrázoltak.⁴³

1938-ban egyértelműen elfogadták a szektorelméletet, amikor a bányászati miniszter az Alsóházban tartott beszédében kifejtette, hogy semmilyen hatalom nem kérdőjelezheti meg Kanada szuverenitását az arktiszi területeken. Azzal érvelt, hogy a nemzetközi gyakorlat

⁴⁰ *Castel*: i.m. 163.

⁴¹ *Theutenberg*, B. J.: *The Arctic Law of the Sea*. 52 *Nordisk Tidsskrift Int'l Ret.* 1983. 16.

⁴² *Ibid*, 16.

⁴³ *Castel*: i.m. 163.

világos elveket fektetett le, amelyek alapján olyan térségekre is kiterjeszhető a szuverenitás, ahol még sosem járt ember. Azt ugyan nem említette, hogy melyek ezek az elvek, csak utalt rá, hogy azok nem a szektorelmélethez kapcsolódnak.⁴⁴

1953-ban *St. Laurent* miniszterelnök megismételte ezeket a gondolatokat, miszerint semmi sem vonhatja kétségbe azt a tényt, hogy aktív okkupáció és tényleges szuverenitás-gyakorlás révén a kanadai fennhatóság egészen az Északi-sarkig kiterjed.⁴⁵ A szavai értelme azonban nem teljesen világos: mit ért aktív okkupáción és tényleges szuverenitás-gyakorláson, mikor ezzel a területtel pont az a probléma, hogy ezek a jogintézmények nem realizálódhatnak rajta, pont ezek kiküszöbölésére volt szükség a szektorelmélet alkalmazására.

Az előbbi kijelentések után teljes *pálfordulatot* jelent a miniszterelnök három évvel későbbi, 1956-os beszéde, melyben azt állítja, hogy a szektorelméletet sosem alkalmazták a jégre, kizárólag a szárazföldre. A tengert akkor is tengernek tekintik, ha be van fagyva, és akkor is, ha folyékony állapotú: a szektorelmélet szempontjából ez ugyanis lényegtelen, az egyikre sem vonatkozik.⁴⁶

Ezután végképp felmerülhet az emberben a kérdés: de akkor mégis mire alkalmazzák? Ugyanis ami szárazföld volt, azt okkupálták, ami ennél északabbra terül el az Arktiszon, az víz és jég.

1957-ben Hamilton, Kanada külügyminisztere próbálta helyretenni a dolgot több-kevesebb sikerrel. Kifejtette, hogy a fő területtől északra eső szigetcsoport Kanada területét képezi. Ide sorolja azokat a szigeteket is, amelyek nem szokványos fizikai jelleggel bírnak, vagyis jégből állnak, és állandóan mozognak a tenger felszínén. Majd levonja a következtetést: ezek a jégsziget - csoportok nem rendelkeznek a szárazföld klasszikus tulajdonságaival, a Jeges-tenger pedig nem tekinthető nyílt tengernek, emiatt a nemzetközi jog általános szabályai nem alkalmazhatóak rájuk. Máskor pedig azt nyilatkozta, hogy a szuverenitás egy terület tényleges okkupálásával, és a felette megvalósult irányítással realizálható, és hogy az Északi-sarkvidék csak akkor lesz Kanadáé, ha majd ténylegesen is okkupálni fogja. Ez az effektív okkupációra épülő politikai hozzáállás 1958-óta jellemzi Kanada Arktisz-politikáját, amit 1969-ben *Trudeau* miniszterelnök is megerősített, mikor

⁴⁴ *Rousseau*, Charles: *Droit International Public*. Tome III. Les Compétences. Sirey. Paris. 1977. 216.

⁴⁵ *Castel*: i. m. 165.

⁴⁶ *Ibid* 166.

deklarálta, hogy a szektorelmélet jégre és vízre nem alkalmazható.⁴⁷

A fenti esetekből látszik, hogy a problémák nem a szektorelmélet alkalmazásából adódtak, az nem okozott eddig – jogirodalmi vitákat kivéve – semmilyen konfliktust.⁴⁸

5.2.3. A szovjet álláspont

A szovjet szektort hivatalosan csak az 1926. április 15-i dekrétum állapította meg, de a *Vilitzky* kapitány által felfedezett, a szárazföldtől északra található *szárazföldi* területekre vonatkozó igényt már az 1916. szeptember 20-án kiadott jegyzékben kinyilvánította.⁴⁹ Probléma két szigettel kapcsolatban merült fel, ugyanis ekkorra már Kanada okkupálta a Wrangel-szigetet, az Egyesült Államok pedig a Gerald-szigetet. A Szovjetunió ekkor hivatkozott először a földrajzi összefüggésre, pontosabban a neki járó szektort igényelte az 1867-es szerződésre hivatkozva. Ezt az érvelést nemcsak a két kérdéses szigetre, hanem az összes tőle északra, az Arktisz - térségben található szigetre kiterjesztette.⁵⁰ Ennek nyomtatékosítására adta ki a Központi Végrehajtó Bizottság az 1926-os dekrétumot, amelyben minden, az Arktisz-térségben található *szárazföldi* területet, ami a Szovjetunió partjai és az Északi-sark között helyezkedik el, és a dekrétum kiadásának időpontjában nem áll másik állam felségjoga alatt, a Szovjetunió területének deklarál. Ez vonatkozik minden eddig felfedezett és jövőben felfedezendő területre is. Innentől származtatja a jogirodalom a Szovjetunió hivatalos szektorelméletre épülő területszerzési politikáját, amit ugyan *expressis verbis* sehol nem nevesítenek szektorelméletként, sőt, ahogyan említettem, kizárólag szárazföldre vonatkoztatták: a jégvilágra a szovjet jogtudósok terjesztették ki annak hatályát, viszont a szovjet külpolitika is ehhez áll közelebb, mintsem a hivatalos deklarációkhoz. A szovjet jogtudós, *Lakhtine* szerint csak a szektorok által adható használható megoldás az északi területek hovatartozásának problémájára, és a parti államoknak egyébként is igazolható az igényük esetleges gazdasági és katonai védelemi szempontok miatt is.⁵¹ Véleménye szerint ezeknek a területeknek – akár felfedezték őket, akár még nem – az effektív okkupációtól függetlenül annak az államnak a fennhatósága alatt kell állniuk, akihez az adott szektor

⁴⁷ Ibid 166., *Theutenberg*, i.m. 16.

⁴⁸ *Johnston*, V. Kenneth: Canada's Title to the Arctic Islands. 14 *Canadian Historical Review* 24. 1933. 25-26.

⁴⁹ E szerint a szovjet szektor a következő szárazföldi területeket tartalmazza: a Wrangel-sziget, a Ferenc-József-föld, az Új-föld, az Északi-föld, az Új-Szibériai-szigetek és az ezektől északra fekvő terület a keleti hosszúság 32° 4' 35" és 168° 49' 30" között. A szektor északi határa itt is az Északi - sark.

⁵⁰ *Rousseau*, i. m. 212.

⁵¹ *Lakhtine*: Rights Over the Arctic. 24. *American International Law* 703. 1930. 7-11.

tartozik. Ezt a *rayona tyagoteniya* elvével magyarázta, ami nem más, mint a földrajzi kontinuitás elvének szovjet elnevezése.⁵² A szovjet gyakorlat is alátámasztotta ennek az elvnek a létezését, miután kizárólag a Bering - és a Barents-tengereket hagyták meg nyílt tengernek, az összes többire kiterjesztették a szovjet fennhatóságot – ha máshogy nem is, de a tengeri útvonalakra vonatkozó szabályozással -, ráadásul Kanada és az USA is elvetette a területi igényeit a Szovjetunióval szemben, így tulajdonképpen elismerték annak szektorelméletre alapozott területszerzését.⁵³

5.3. Újfajta területszerzési, területigazolási jogcímek

5.3.1.A Jeges-tenger, mint parti tenger vagy beltenger

A szektorelmélet relatíve gyenge nemzetközi jogi érvei miatt számos egyéb próbálkozás született, amelyek területszerzési jogcímként jelentek meg. Az 50-es években és a 60-as évek elején Kanada és a Szovjetunió részéről is történtek lépések, melyek során az északi vizeket *parti tengerként* vagy *beltengerként* próbálták a szuverenitásuk alá vonni. Habár a két kategória nem ugyanazt a dolgot jelenti, de a korabeli hivatkozások alapján nem derül ki, hogy a hatályos és az 1958-ban megállapított tengeri jogi kategóriák közül melyiket is takarja az államok követelése.⁵⁴ 1957-ben a kanadai miniszterelnök ilyen jogcímen követelte az Északnyugati Átjáró vizén a kanadai szuverenitás elismerését, miután sérelmezte 3 amerikai hajó áthaladását a területen.⁵⁵ A ma és az 1958-ban hatályos tengerjogi kategóriák felhasználásának fényében valószínűleg beltengeri minősítést érthettek ezalatt, ott ugyanis teljes és korlátozástól mentes szuverenitást gyakorolhat a parti állam, minden idegen hajó kizárható a térségből. A Szovjetunió is csatlakozott a hasonló érveléshez, amikor 1960-ban az államhatár védelméről alkotott statútumban beltengerként a Szovjetunióhoz tartozónak deklarálta többek között az öblök, tengerek és átjárók vizét, amelyek történelmileg hozzá tartoztak, a történelem folyamán az oroszok, illetve a szovjetek használták.⁵⁶

⁵² Ibid 7.

⁵³ *Pharand*: i. m. (2. jegyzet) 63-64.

⁵⁴ A neves Arktisz-kutató, Donat Pharand szerint a korban még szinonimaként használták a két fogalmat. *Roth*: i. m. 852.

⁵⁵ *Pharand*, Donat.:Canada's Sovereignty over the Newly Enclosed Arctic Waters. The Canadian Yearbook of International Law. 1987. 325.

⁵⁶ Az 1960. augusztus 5-én született „Statute on the Protection of the State Boundaries of the USSR” az 1927. évi szabályozás helyébe lépett. Ibid.

Az ellentábor véleménye is napvilágot látott ezzel egy időben: azzal érveltek, hogy a Jeges-tenger nem tekinthető beltengernek azért sem, mert az a tény, hogy a Csendes- és az Atlanti-óceánnal, vagyis két nyílt és hajózható vízterülettel is összeköttetésben van, eleve kizárja a beltengeri minősítést. Semmi sem indokolja, hogy ne alkalmoznánk a *mare liberum* elvet a Jeges-tengerre is ugyanúgy, mint bármely másakra.⁵⁷

5.3.2. *Res communis omnium usus versus res nullius*

Ezzel szemben az USA és a többi két Arktisz-állam, Norvégia és Dánia továbbra sem élt semmilyen területi követeléssel, tagadták annak lehetőségét, hogy bármely államnak joga lenne a vízen vagy a jégen területet követelni, sőt a kiaknázás tekintetében *res communis omnium usus* kategóriának tekintik a Jeges-tengert.⁵⁸ Emellett olyan nézetek is napvilágot láttak, hogy a térség inkább tekinthető *res nulliusnak*, mint *res communisnak*, ami azt jelenti, hogy követelhető ott terület, ha az annak szuverenitás alá vételéhez a szükséges jogi feltételek adottak. Ez pedig egyelőre csak a *terra firma* esetén áll fenn, a Jeges-tenger többi részére pedig a Grotius által is lefektetett nyílt tengerek szabadsága-elvnek megfelelően nem terjedhet ki állami szuverenitás. Tekintettel arra, hogy a jégvilág a Jeges-tenger integráns részét képezni, így arra is ugyanez a szabályozás vonatkozik.⁵⁹

Annak ellenére, hogy egységes álláspont, illetőleg nemzetközi szabályozás nem létezett az Arktiszra vonatkozóan, nem állíthatjuk, hogy szabályozás nélkül maradt a térség, elvégre az érintett államok folyamatosan próbálták rendezni annak sorsát, ha máshol nem, belső törvényekben, amelyek olyan tárgykört érintenek, ami kapcsolódik a térséghez. Ilyen volt például a kanadai part menti halászat védelme érdekében született törvény, amely a parti tenger definícióját alkotta meg, vagy a büntető törvénykönyv, ami a büntető joghatóságra vonatkozóan állapította meg annak 3 tengeri mérföldes kiterjedését. Meg kell azonban említeni a korszak végi, az 1958. évi ENSZ Tengeri Jogi Egyezmény megszületését, amelynek hatása már csak a következő korszakban érezhető, de egyértelműen jelzi, hogy a tengerjogi szabályok a körülmények miatt felértékelődtek, egyezményben való rendezésük elkerülhetetlen volt.⁶⁰ A korszak végére ezzel párhuzamosan az is világossá vált, hogy az elméleti síkú vita a terület feletti szuverenitás kérdésében nem marad sokáig csak papíron, és

⁵⁷ Svarlien, Oscar: *The Legal Status of the Arctic*. American Society of International Law. 1958. 142.

⁵⁸ Kutner, L.: *The Arctic Ocean: A Contest of Sovereignty*. The Common Law Lawyer 1. 1983. 5.

⁵⁹ Svarlien: i. m. 141.

⁶⁰ Roth: i. m. 853.

a jéglemezeken elhelyezett számos kutatóállomás eredményeinek hála egyre nagyobb fény derült a térség kincseire is.